

Yayın Geliş Tarihi: 02.04.2025

Yayına Kabul Tarihi: 28.05.2025

Online Yayın Tarihi: 15.09.2025

<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1669062>

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 27, Sayı: 3, Yıl: 2025, Sayfa: 1456-1477

E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

ESKİ AHİT’TE HİTİTLERİN ROLÜ

Sedat KANAT *

Öz¹

İsrailiyat çalışmaları içinde ele alınan ve temelde Tevrat anlatımı içinde değerlendirilen, bir diğer nokta da ise etnik ve kültürel dayanak olarak amaçlanabilecek halklardan biri de Hititlerdir. Bu çalışmanın esasında, Anadolu’nun ve Eski Ahit’in konu edildiği ve aynı isimle anılan iki halk grubu için zamansal, kültürel, yerel ve coğrafik denkleşimler aranmaya çalışılacaktır. Öncelik sorun, Hititlerin İsrail topraklarında var olma veya temas kurma serüvenleridir. Bu arayışların devamında; ulus listeleri arasında Hititleri, İbrahim ile olan Hititleri ve nihayetinde birkaç kişi ismi ile bulundukları zamanı ele alacağız. Şahıs adları üzerinden mevzuu anlamak bizim için sadece bir yaklaşım şeklindedir. Bunlar bize açık teşhisler belirtmese de temelde Anadolu Hititleri ile bağlantı elde etmek, genel çalışmalardan anlaşıldığı gibi, burda da yegane hedefimizdir. Ancak var olan bilgiler, bize Hattuşa merkezli Hititler’in yıkımından sonra varlık gösteren Hititler ile daha yakın analiz imkanı sunabilmektedir. Sonrasında ise İbrahim ile Hititler arasındaki mülkiyet mevzusu ele alınacaktır. Tüm bunlar üzerinden Tevrat’ta var olan bir halk grubunun Anadolu’daki isimdaşları ile yakınlık ve farklılık ihtimalleri ölçülebilecek ve aynı zamanda ilgili konu başlıklarına da fikir verebileceği kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Eski Ahit, Hititler, Sami, İsrailoğulları, İbrahim, Efron.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 7. Sürüm):

Kanat, S. (2025). Eski Ahit’te Hititlerin rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27 (3), 1456-1477.

*DEÜ Tarih Bölümü Mezunu, ORCID:0009-0002-2540-1794, sedat2727__63@hotmail.com

¹Bu makale etik kurul onayı gerektiren bir çalışma değildir. Bu çalışma TUBİTAK 2209 projesi adı altında desteklenmiştir. Bu çalışmamın oluşum sürecinde konu öneresinde bulunan ve çalışma metnini tetkik etme konusunda yardımlarını aldığım Prof. Dr. Recai Tekoğlu’na ve TUBİTAK projemde desteklerini sağlayan danışmanım Dr. Murat Kılıç’a teşekkür ederim.

THE ROLE OF THE HITTITES IN THE OLD TESTAMENT

Abstract

The Hittites are one of the peoples that are considered within Israelite studies and basically evaluated within the narrative of the Torah, and at another point, one of the peoples that can be aimed as an ethnic and cultural basis. The essence of this study is to seek temporal, cultural, local and geographical correspondences for the two groups of peoples with the same name, which are the subject of Anatolia and the Old Testament. The primary problem is the adventure of the Hittites existence or contact with the Land of Israel. Following these searches, we will discuss the Hittites among the lists of nations, the Hittites with Abraham, and finally the time of their presence with a few personal names. Understanding the subject through personal names is only one approach for us. Even if they do not provide us with clear diagnoses, it is our main goal here, as in general studies, to obtain a connection with the Anatolian Hittites. However, the available information can provide us with a closer analysis of the Hittites that existed after the destruction of the Hattusa-centered Hittites. Afterwards, the issue of ownership between Abraham and the Hittites will be discussed. Through all these, we believe that the possibilities of closeness and differences of a people group in the Torah with their Anatolian namesakes can be measured and at the same time, we believe that it can also give ideas to related topics.

Keywords: Old Testament, Hittites, Semites, Israelites, Abraham, Ephron.

GİRİŞ

Eski Ahit bilgilerinin tarihsel gerçekliği veya doğruluğu her geçen gün daha da sorgulanmaktadır. Bunların bilimsel araştırma temeline dayandırılması kazı, kitabe ya da dil disiplinlerini daha çok önelemiştir. Dinsel metinler özellikle incelendiği için İsrailiyat araştırmaları bu konulara daha çok yoğunlaşmıştır. Eski Ahit temelinde meydana gelen bu inceleme alanı, filolojik ve epigrafik tespitlerin eksikliğini Tevrat düzleminde bilgi haline getirmiş ve gerektiğinde eskiçağ halklarını açıklamaya çalışmıştır. Bu halklardan biri de Hititlerdir.

Tevrat kendisi ile münasebette bulunmayan halkları konu edinmez, dolayısıyla burada Anadolu Hititleri ve Tevrat Hititleri en esas problemi meydana getirmektedir. Anadolu'daki Hititleri tanımak bu noktada mümkün olsa da, aynı durum Eski Ahit coğrafyasındakiler için geçerli değildir. Adlandırma durumları sadece aidiyet bağı veya soy zincirinin bir halkasını ifade ettiği için Nuh'un soyuna kadar eskiye dayandırılan Hititler için en geriye gidemiyoruz. Üst soya doğru çıktıkça elimizde sadece bir isimden ibaret bilgi kalıyor. Bir isimlendirme sorunu olarak 'Heth' ifadesi, büyük atayı temsil etmektedir. Bu kişi Tevrat'a nasıl ve nereden dahil edilmiştir? Hattuşa merkezli Hititler Anadolu'da varlık göstermeden ve siyasi olarak bilinmeden önce, Eski Ahit'te, çok öteden beri bir soy bağı ile devam edegelmiş bir grup öne çıkmaktadır. Bunların somut varlıkları İbrahim'in kronolojisine (en geniş aralık M.Ö 1700-2000) uygun gelen bir

zamanda ilk olarak gözükmetedir. Heth burada sadece bir temsilden ibarettir. Genel pencerede ise ortak bir etnisiteyi saptamak oldukça güç. Eski Ahit'in kronolojik ve tarihsel mantığı belki de bizi yanıltıyor. Netice ne olursa olsun karşımızda; dağınık halde, Tevrat'ın retoriğine konu olabilecek, siyasi bütünlük meydana getirememiş ve özellikle İbrani kültüründe absorbe olmuş; bunun yanında Anadolu'daki isimdaşları ile yakınlık bağları şüphe uyandıran bir gurup durmaktadır. Alternatif bir yaklaşım iki olası senaryo ortaya koyar: İlkinde Tevrat'taki Hititler Anadolu'dan göç ederek yerel kültüre o kadar uyum sağladılar ki, Tevrat yazarları Anadolu kökenlerini hiçe saydılar. İkincisinde, Tevrat yazarları "Hitit" teriminin kullanımını Neo-Asur ve Neo-Babil kullanımından miras aldılar, burada "Kenanlı" ve "Amorit" ile eş anlamlı olarak hizmet ettiler.

Bu nedenle Tevrat Hititlerinin Anadolu Hititleriyle hiçbir ilgisi olmamıştır (Collins, 2016). Burada iki süreç ayırt edici olabilir. Birincisi; patriklik dönemi olarak da ifade edebileceğimiz ve İbrahim'in zamanına denk gelen bir süreç. İkincisi; Anadolu'daki Hititlerin dağılmasından sonra Suriye'nin kuzeyine ve giderek daha güneye yönelim gösteren süreç. Suriye coğrafyasında bulunan somut kültürel izler Anadolu'daki Hititleri anlamada kaynaklık etmiş olabilir fakat, bu izlerin Anadolu'daki ve Suriye-Filistin coğrafyası arasındaki Hititleri birbirinden ayırt etmekten ziyade ortak kültürel özellikleri ifade ettiği düşünülmektedir. Sonrasında ele alınacak olan 'tarla devretmek' gibi Yaratılış anlatılarının Hitit mülkiyet hukuku açısından benzerliği ise bu çerçevede ele alınabilir.

Eski Ahit'te Hititlere ayrı bir başlık açılmıştır. Her bakımından sorgulama ve şüphe hissi oluşturan Tevrat'taki açıklamalarla Anadolu'da büyük bir imparatorluk tesis etmiş Hititler arasında tarihsel bir paralellik kurma eğiliminin varlığı metinlerde algılanabilmektedir. Kişi isimlerinin burada Sami kökenli olduğu görülecektir. Belki de bu özel bir teamüldür. Bütün kavimlerin ortak bir atadan kaynaklandığını izah etmenin açık bir yolu, herkesi İbranileştirmede bulunmuş olmalıdır. Sami halkları içerisinde dil bakımından Hint-Avrupa ailesine özgü karakterleri, Filistin coğrafyasındaki söz konusu bir halkın kullanımında aramak veya İbrani dilinde bulmaya çalışmak; iki grup arasında anlaşılır bir paralellik kurma çabası olarak değerlendirilemez. Bunların kültürel kimliği; nereden geldiklerine ve Hint-Avrupa kültür özelliklerini gösterip göstermediklerine pek işaret etmemektedir. Dolayısıyla bu Hititleri Sami araştırmaları içinde gruplandırmak ve belki de Sami özellikleri daha baskın bir grup olarak kabul etmek daha doğru olacaktır.

ESKİ AHİT'TE HİTİTLER

Tevrat'ta Hitit Adlandırması ve Kullanımı

Hitit adlandırmasının Eski Ahit metninde geçen en yaygın bağlamı, İsrailoğulları'nın yerleşmesinden önce Filistin'de yaşayan ulusların sıkça tekrarlanan ve az çok standartlaştırılmış listeleridir (Collins, 2007). Tevrat'ta

Hititleri anmak için en çok kullanılan İbranice sözcük olan “*hit-tit*” sözcüğü, “*hêt;/hêth*” (חֵת) adlandırmasına dayanmaktadır. Tevrat, ‘Heth’ terimiyle bir zürriyet bütünlüğüne gönderme yaparken ‘Hittit’ terimiyle daha çok özelde bir etnisiteyi anlatmaya çalışır. Yaratılış 23’teki Efron karakteri tabir edilirken bir boyu temsilen “*hə-nê-hêt*” (Heth oğulları) terimi kullanılmıştır. Ayrıca daha çok yerel bir unsur, ait olduğu toprak parçasını veya direkt olarak etnik bir mensubiyeti anlatmak üzere “*ha-hit-ti*” (Hititli) terimi tercih edilmiştir. Nitekim bazı yerlerde (Yeşu 1:4 Hakimler 1:26) “*ha-hit-tim*”, “Hitit Ülkesi, Hitit Diyarı” anlamındadır. Bu şekilde, standart ulus listesindeki diğer halklar gibi Hititler de, yerleşik bir grubu temsil etmektedir. Hitit adı Tevrat’ta genel itibarıyla çoğul olarak kullanılmakla beraber çoğul dişil formunun geçtiği tek yer Süleyman’ın yabancı gözdeleleri arasında Hititli kadınların (*hit-ti-yōt*) olduğu da ifade edilen pasajdır (Kral. 11:1) (McMahon, 1989). Buradaki Hitit adı, Yaratılış anlatılarındaki Heth’den farklı olarak somut bir örneği tanımlamaktadır.

Uluslar Zincirinde Hititler ve Tevrat’ta Erken Dönem

Çoğunlukla birbirleriyle beraber anılan Tevrat’ın uluslar zincirindeki kavimler, Geç Tunç Çağı’nda Levant’ın kuzeyine ve Suriye’nin siyasi ve etnik yapısına uygunluk gösterdiği düşünülmüştür. Efron gibi kişi isimlerinin bu coğrafya ile ilişkilendirilmesi, Güney Filistin’de bulunan Yehuda Tepeleri’nin Hititlerin de varlık gösterdiği bir bölge olmasını mümkün hale getirir ve ayrıca Yehuda Tepeleri, İbrahim’e vadedilen topraklar olarak da belirtilmiştir (Yar.13:14-18)(Gilan, 2013). Tevrat’da geçen vadedilmiş bölge halklarına bakarak genel sınırlar tayin edilebilir: “O gün RAB Avram’la antlaşma yaparak ona şöyle dedi: “Mısır Irmağı’ndan büyük Fırat Irmağı’na kadar uzanan bu toprakları –Ken, Keniz, Kadmon, Hitit, Periz, Refa, Amor, Kenan, Girgaş ve Yevus topraklarını– senin soyuna vereceğim.” (Yar. 15:18-21).

Ulusların lokalizasyonundan söz edersek, Yaratılış 15:18’de ve 1.Sayılar 13:29’da geçen bölge analizi ve anlatımı, bölgenin genel hudutlarını bir açıdan tayin etmeye çalışır. Ulus sıralamasının ise bölgenin güneyinde yaşayan birinin gözünden aktarıldığı düşünülür. Uluslar bu durumda güney-kuzey ekseninde hizalanmış ve yerleşmiş olmalıdırlar (İshida, 1979). Bunun özel bir tercih olduğu varsayılabilir. Bunlar özellikle Tesniye ve Tarihler kitaplarında göze çarpmaktadır. Burada Yahuda ve İsrail krallıklarının güç ölçeği de belirleyici olabilir. İsrail krallığı bu bakımdan öncelenmiş; ekonomik, askeri ve demografik avantajlar sayesinde de olaylar bu krallığın bulunduğu güney sınırlarından yansıtılmıştır (Finkelstein & Römer, 2014).

Geç Tunç Çağı’nın sonlarına yaklaşıldığında Dağlık Bölge’nin (Hill Country) ² bazı istihkam edilmiş kentlerinin varlığı çok daha eskiye

² Eski Ahit’te erken yerleşim bölgeleri veya Filistin’in Patriarkal dönem coğrafyasını anlatmak için; ayrıca yükseltisi görece fazla olan yerler için de kullanılan ifadedir.

dayandırılmaktadır. Bunların Eski Ahit'te geçen Şekem, Luz-Beytel, Kudüs, Hebron-Kiryat Arba ve Debir olduğu sanılmaktadır. Adı geçen kentlerin ticaret, zanaat ve tarım işlerinde mâlum olduklarına kesin gözle bakılmakta; Tevrat'ta geçen Dağlık Bölge halkının ise - varlıklarının belirlenebildiği ilk dönemler için tam yerleşik olmamakla beraber göçebelik ve yarı göçebelik arasında kaldıkları tespit edilmektedir. İsrailoğulları'nın hususen bu bölgeyi arzu etmelerinin arka planında, "ulusal-dinsel kader duygularını" Kenan-Transüdü'n gelgitinde, hayat şartlarını kolay vaziyete getirecek geçim yolları ile kaynaştırmaları etkili olmuş gibidir. Buradaki İsraililer, zamanla yerleşik unsurlar ile gerek müsbet ilişkiler, gerekse de muharip bir bakışla ortak toprak paylaşımı veya kavgası verdiler (Mazar, 1981).

Tevrat ülkesini İsrailoğullarına güzelleme adına birçok yerde "süt ve bal akan ülke" deyişi yer alır. Hititler özelde kastedilmemekle beraber genel hudutlar için bu anlatım kullanılır. Belli ki İsrailoğulları çölde bulundukları sırada -Eski Ahit'e göre- vad edilen topraklar bugünkünden farklı olarak daha yeşil ve münbit arazilerden oluşmaktaydı. Belki de sadece olan, Rab'in istediği topraklar üzerinde İbranilerin iştiağını arttırmak için uygun bir dilin kullanılmasıydı. Çünkü böyle bir üslup, ancak çölde vakit geçirip çölün meşakkatlerine pek razı olmayan veya toprak arayışında olan bir topluluğun iştahını kabartabilir. Burada anlatılan zenginliğin doğal alanı kastettiğini varsayabiliriz. Bu açıdan, tarihsel olarak bölgenin özellikle sedir gibi ağaçlara çokça yer verdiğini ve ayrıca gemicilik işlerinin de bu çevrelerden çıktığını da düşündüğümüzde bu noktada Tevrat haklı olabilir.

İsrailoğulları, Tanrı'nın vaadine mazhar olduktan, "süt ve bal akan" ülkeyi vatan edindikten sonra, Rab'in buyruğuna uygun ve itaatkâr olarak Filistin coğrafyası üzerinde tek tip ve surette halk oluşturma gayretleri görece başarı sağlamıştır. Ayrıca muhtelif unsurları kendilerinden bir parça haline getirerek asıl gayeye yakın bir hedef tutturabilmişlerdir. Adı geçen uluslara tam olarak ne olduğu bilinmemektedir. Fakat, siyasi arena ortamı bu yapıların -özellikle Hititleri-devletlerin dış politika terminolojisinden çıkarılma çabalarını yansıtır. Diğer yandan kavim isimleri, Eski Ahit yazarları için sadece olumsuz bir çağrışım olma özelliğinde kalmıştır. Yeni Hitit krallıklarının ortadan kalkması ve halklarının dağılmasıyla; "Hitit" adlandırması, onları siyaset sahnesinden silen Assurluların atıflarında yer aldı. Burada Kudüs merkezli Eski Ahit yazarlarının edebi etkinliklerini karşılamakla birlikte, tarihsel bir etnik oluşuma doğrudan hitap etmeyen retoriksel bir açılım söz konusudur.

Tevrat'ın Hititleri ve Anadolu Hititleri

Tevrat anlatımı içinde dile getirilen Hititler³ için tekdüze/biricik bir halk

³ Tekvin'de bēnē hēt "Heth'in oğulları" ve onun dişil formu olan bēnôt hēt "Heth'in kızları" ifadeleri başka yerlerde, İbranice hittî şekliyle ya "Hititli Uriya, Efron, Ahimelek" gibi belirli bir bireyin etnik kökenini tanımlamak için bir sıfat olarak ya da İsraililerin

veya halk grubundan bahsedemiyoruz. Eski Ahit pasajlarında anılan Hititler için aralarında açık bir birlik ve bölgesel bir bağ tespit edilememiştir. Konu ile ilgili araştırmacılar, bunları bir sınıflandırma içinde incelemişlerdir. Bu sınıflandırmalarda, Anadolu ile ilişkili Hatti ve sonrasında Boğazköy merkezli Neşahılar, birinci bin yılda Suriye ve Filistin’de yaşayıp Batı Sami dilini konuşan ve Tevrat’ın zaman zaman bir bölge, kişi / kişiler veya pek iyi maksatla anmadığı kavimler arasında geçen Hititler yer alır. Eski Ahit’in konu edindiği ve Hitit ifadesinin geçtiği her aralık için ‘kim’? sorusu yinelenebilir. Bu bağlamda Anadolu ile ilişkisi olan Hatti ve Neşa / Nesit’ler grubu Eski Ahit’te konu olarak hiç görülmemektedir (Hoffner, 1969). Hitit adı, Nuh’un oğullarının soyu sayılırken Tevrat anlatımında ilk olarak yer alır. Sadece bu soy bağı ve birlikteliğin ifadesi bile onları en başta Tevrat ülkesinin halkı yapabileceği düşünülmüştür (Hoffner, 1994).

Eski Ahit içinde Hititlere atfedilen karakterlerin isim analizi için Hitit dil ailesine gönderme yapacak bir şahıs adı henüz belirlenememiştir. Kişi adlarına boğolmuş metinler içerisinde sadece birkaç Hititli adı saptanabilmektedir. Uriya dışında Tevrat’ta geçen tüm Hitit isimleri Sami adlandırmalar olarak görülmektedir. Uriya adının Hurri kökenli olabileceği düşünülmekle beraber, Hurriiler ve Tevrat’ın Hititleri arasında görülemeyen dilsel paralellikler bu ihtimali zayıflatmaktadır. Bunun yanında, Tevrat kronolojisine göre Anadolu’dan gelip Hebron ve çevresine yerleşen ilk Anadolu kolonilerinin ayırt edilemeyecek derecede Filistin kültüründe eridiği düşünülür. Bununla kalmayıp Sâmî menşeli isimler tercih etmişlerdir. Bu bakımdan bu Hitit grubunun Sâmî karakteri, onların Anadolu kaynaklı oldukları yaklaşımına karşılık bir tez niteliği taşımadığı da belirtilmiştir (Hoffner, 1969).

Hitit Ülkesi ifadesinin geçtiği bir yer daha Hakimler 1:23-26’dır. Burada eski adı Luz (Beytel) olan kentin -adı bilinmeyen bir adamca- girişi casuslara gösterilir ve casuslar tarafından öldürülmekten kurtulur. O da çareyi Hitit Ülkesi’ne gidip ‘Luz’ adında bir kent kurmakta bulur. Bu isim üzerinden Kilikya’da, Kizzuwatna bölgesinde yer alan Hitit yerleşimi olan Lawazantiya⁴ önermesi akla gelebilir. Ancak Beytel’li adamın ‘Hitit Ülkesi’ olarak anılan yere gitmesi, orada Hititlerin var olduğunu bize göstermez ve Tevrat Hititlerine dair açık delillere de işaret etmez (Collins, 2012). Öte yandan daha eski bir zaman dilimi için Hititlerin faal olduğu alanı kapsayan ortak bir coğrafyayı tanımlayan Amorit terimi de kullanılır. Eski Ahit dahilinde bilinen kavim isimleri -hepsi değil- başlangıçta sadece bir coğrafyayı tanımlarken sonrasında bir halk grubuyla

yerleşmesinden önce Filistin’de yaşayanların listelerinde olduğu gibi çoğul hıttim "Hititler" şeklinde kullanılır. bkz. (Collins, 2012, p.197)

⁴ Asur Koloniler’i döneminden Geç Hitit’e kadar olan süreçte Anadolu’da bir yerleşim olan Lawazantiya; Hitit yazılarında “La(hu)wazantiya”, koloni döneminde ise "Lubuzutia", "Lubazatia" ve "Lubusâtia" olarak anılmaktadır. (Detay bilg. için bkz. (Turgut, 1997, ss.1-14)

özdeşleştirilmişlerdir. Doğal olarak Amoritler için de aynı koşullar söz konusu edilebilir. Bu noktada coğrafik bir adı temsil eden Amorit ve aynı şekilde Hitit kullanımları, Tevrat'ın çok sonraları bir halk veya kavim için kullandığı Amorit ve Hitit kullanımları ile uyumsuzlukları saptanamamaktadır. Yani bu iki tabirin bir siyasi veya etnik oluşuma işaret ettiği safha M.Ö. 2000'de değil, özellikle M.Ö. 1000 yılından sonradır. Bu anlatımların Eski Ahit'e, İsrail fetihleri öncesi kavimleri vasıflandırmak için birinci bin yıl Asur-Babil kaynaklarından dahil edildiği düşünülür. Fetihler sonrasında bölgeye yerleşen İsrailoğulları, kendilerinden önceki halkları iyi olmayan bir şekilde anmak ve bu toprakların gerçek sahibi olduklarını anlatmak gibi bir eğilim içindedirler (Seters, 1972). Daha ileriki süreç ise (MÖ. 900 sonrası) büyük vaadin yerine getirildiği, yerel birimler ile gayri ihtiyari bir barınma safhasıdır.

Tevrat Topraklarında İbrani ve Hitit Teması

MÖ. 1000 yılından sonra, Eski Ahit ülkesi üzerinde İbrani erki büyük ölçüde meydana gelmiştir. Vadedilen Topraklar üzerindeki fütuh hareketleri, bütün etnisiteyi parçalayamadığı gibi onu yok edememiştir de. Hakimler Dönemi'nde (MÖ 1200-750) mücadele edilen halklardan biri de Hititlerdi. Hakimler 3:5-6'dan anlaşıldığı kadarıyla, fetihten önceki halklar halen bu topraklarda varlıklarını sürdürüyorlardı. Belki de bu kavimler, Eski Ahit'in emir buyurduğunun aksine, kovulmayıp yerlerinde bırakıldılar. Ayrıca bu durum İsraililerin bir başarısızlığı olarak da değerlendirilir. Hakimiyet telakkisi ne olursa olsun; Hititler, muhtelif yollarla İbranilerle mecburen etkileşime girmişlerdir. 1. Krallar 19:22'ye göre, adeta devşirilerek iktidarın ve yerel kültürün içinde bütünleşmişlerdir. Bir İbrani adıyla eşleşmiş olan Ahimelek, Davut'un yakın koruması olacak kadar militarist bir paye kazanmıştır (1. Sam. 26:61). Süleyman'ın sarayında bulunan yabancı kadınlar arasında Hititli kadınların da yer aldığını ifade ettik. Bunun yanında kutsal topraklardaki fetih faaliyetleri sırasında Hititlerin de içinde olduğu Amorit, Periz, Hiv ve Yevus halkları İsraililer tarafından hizmette kullanıldılar veya doğrudan köleleştirildiler (1.Kral. 9:20-21 , 2.Kral. 8:7-8). Hakimler 3:5-6'da İsraililerin bölgede otorite tesis ettikten sonra birlikte yaşadıkları halklar sayılırken altı halk adı geçmektedir. Fakat 1.Krallar 9:20-21'de angaryaya koşulan beş halk arasında Kenanlılar yoktur. Halbuki Tevrat tanrısının öfke gösterdiği veya bir yönde lanetlediği halklar içinde ekseriyetle Kenanlılar da sayılır. İlgili pasajda, bu topluluklar "İsrail halkından olmayanlar" olarak ifade edilmiştir. Bunların fetih öncesi uluslar olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Hititler için ise ayrı bir bahis söz konusudur. 1.Krallar 10:19 ve 2.Tarihler 1:71 bölümlerinde Süleyman'ın Hitit ve Aram krallarıyla ticaret yaptığı görülür. Bu durum, iki ayrı Hitit grubunun veya iki ayrı yerde yerleşik halkın olduğu izlenimini verir. Bahsi geçen her iki krallığın Süleyman'ın üzerlerinde hakimiyet sağladığı Hitit bakiyesi ile eş olmadığı kabul edilir. Bunlara yapılan referanslar çoğunlukla Kenan ahalisi gibi anlaşılsa da asıl işaret edilen -Yeşu 1:4'deki gibi- sınırların dışında, Kuzey Suriye'de, daha çok siyasi bir hüviyet taşıyan Yeni Hitit

Krallıklardır.⁵ Sonraki süreçte nasıl bir dış politika konsensüsü meydana gelmişse, Hitit ve Mısır kralları Samiriye kuşatmasında İsraililer için Aramlara karşı ordu meydana getirme inayetini sağlamışlardır (2. Kral. 7:6).

Yeni Hitit Krallıklarından biri daha, güneyde bulunan Hamath idi. Bu krallığa ait Luvi hiyeroglifleri, yeni tipte seramikler, Hitit mimari geleneğinde yapılar ve kremasyon geleneği gibi somut izlerin değerlendirilmesi; onların Geç Dönem Hititlerinin mümessilleri oldukları kanaatini bir nebze kuvvetlendirmektedir. Ayrıca etimolojik teşbihler de sunulabilir. Örneğin ‘miğfer’ sözcüğü Hititçede ‘kurpişi-gurpişi’, İbranicede ‘kôba’; ‘susam’ sözcüğü Hititçede ‘şapşama’, İbranicede ‘şumšôm’; ‘yer, toprak’ sözcüğü Hititçede ‘tegan’, İbranicede ‘dagān’ olarak belirlenmektedir. Bu türden benzerliklerin olması, ancak ortak bir kültürel fonu çağrıştıracaktır. Politik düzlemde ise Kralları olan Toi, 2.Samuel 8:9-10’a göre, Aramilere karşı elde edilen bir zafer üzerine oğlu Yoram önderliğinde bir heyet gönderir. Fakat Aramilerle üç taraf için de ilişkiler iyileşince; Aramiler, İsraili Ahab ve bir diğer Hamath kralı Urhilina ile birlik olup Asur kralı III. Salmanassar’a karşı M.Ö 853 yılında Qarqar’da başarı elde ederler. Bu tarihi hadiseler çizgisi, birinci binyıldan sonraki Hitit ve İsrailoğulları anlatıları içinde kutsal kitap siyasetine yakıştırılmaktadır (Collins, 2012). Hamath Krallığı’nın önemli bir bölümü M.Ö. 738 yılında III.Tiglat-Pileser, arta kalanı ise M.Ö 720’de II. Sargon tarafından fethedilmiştir. Bu olayları takip eden yıllarda ise Karkamış Krallığı da egemenlik altına alınmıştır. Böylece tüm Hitit krallıkları dağılarak Assur egemenliğinde kaybolmuşlardır. II.Sargon’un yerine geçen Sanherib (MÖ 704-681) Yahuda Kralı Hizkiya’ya zafer geçmişlerini yücelten ve belki de bir tehdit maksadı taşıyan ibret dolu sözlerini, hezimete uğratılan Hamath gibi diğer halklar örneklemesiyle terennüm edecektir: “Hani nerede Hama ve Arpat kralları? Lair, Sefarvayim, Hena, İvva kralları nerede?” (2.Kral 19:13 ve Yeşy.37:13) (Bruce, 1947). Karkamış’ın da ortadan kaldırılmasından sonra, Assur yazıtlarında, “Hitit” terimi; ya var olmayan bir siyasi oluşumu anmak ya da sadece coğrafi bir mahiyet arz eden “Mat Hatti” (Hatti Ülkesi) adlandırmasıyla kullanılmaya devam etmiştir (Collins, 2007) .

Sevilmeyen Hititler

Babil sürgünü sırasında ve sonrasında İsrailoğullarının Hititler ile ilişkileri devam etmiş ve öncekiler de anımsanmıştır. Hezekil 16:45’de, Yeruslaim’in annesinin “Hititli” olduğu belirtilir. Baştan beri farklı uluslar ile evliliği tasdik edilmeyen fakat yine de gerçekleştirilen hadiseler, sürgün akabinde de bir krize sahne olmuştur. Ezra 9:1-3’te giderek saf ırkı bozan dış evlilik (egzogami) veya izdivaç çeşitliliği, ona isyankârvari bir davranış verir. Eski Ahit, sürgüne gerekçe olarak İsrailoğullarının sapmışlıklarını ve sapıklıklarını gösterirken; Tevrat topraklarında böyle alışkanlıkları olan diğer kavimlerin de buna sebebiyet

⁵ Söz konusu bölümde anılan Hitit ve Arami krallıkları ise Kuzey Suriye’de varlık gösteren Yeni Hitit/Aram Krallıkları olabilir.

verdiklerini söyler. Bu açıdan onlardan uzak durmayı salık verir, hatta emreder. Gerçekleştirilen karşı çıkış biraz da bu davranışların tekrarlanacağı endişesi üzerinedir (McMahon, 1989) .

Kavimler zincirinde anılagelen halk gruplarını hatırlatan Tevrat ifadelerinin genel beklentisi, bu hizipler üzerinde sürekli tekrar eden bir hakimiyet idealidir. Bununla beraber, evlilik yoluyla direkt olarak yakınlık meydana getirmeme düşüncesidir. Diğer bir bahiste ise Yeruṡalim'e Hezekiel'in yaptığı uyarının gerekçesi belirtilir. Onlar için utanç vesilesi atalarının irsiyet bağlarını tekrar edecek bir avunma havası oluşturur: "Baban Amorlu, annen Hititliydi" (Hezek 16:3; ayrıca bkz. 16:45). Burada Hezekiel, bölgede bir şekilde var olmuş ve hafızalara kazınacak ölçüde etki yaratmış Hititler için maksadı pek de aşıkâr etmeyen bir demagoji ile tarihsel bir hatırayı dile getirmiştir. Buna göre Hezekiel: "Sen kocasından ve çocuklarından nefret eden bir annenin kızıydın; kocalarından ve çocuklarından nefret eden kız kardeşlerinin kız kardeşisin" demekle yargı alanını daha geniş tutmaya çalışmıştır. (16:45) (Collins, 2012). Anlaşılan o ki, Eski Ahit yazarlarının Hitit ve Amorit halklarına özel bir ilgisi ve iltiması vardı. Neden özellikle bu iki halk, ilgili bölüm yazarı için emsal oluşturmıştır bilemeyiz. Bu anlatımın arka planında, bir utanç meselesi olarak dile getirilecek pejoratif veya istihzayı bir niyet ve maksat; ya da maziye ilişkin hadiselerin bıraktığı izler için bilinç üzerinde hafızayı lanetleme (damnatio memoriae) düşüncesinin yattığı anlaşılmalıdır. Baştan beri harici hiçbir ulusa sempati duymayan İsrailoğulları, hataya bulaşmanın pişmanlığını burada Hititler ve Amoritler üzerinden anımsatmaktadırlar. Devamında (16:47) ise bu nahoş aile tablosuna iki kız kardeş olarak Samiriye ve Sodom ilave edilmektedir (Seters, 1972). Yeruṡalim'in günahkarlığını vurgulamak için akrabalık terminolojisinin bu şekilde kullanılması ve "anne" ifadesinin Hititlerin Yeruṡalim'de yaşadığı döneme tarihsel bir gönderme olduğu düşüncesi geleneksel bir yorumdur. Hitit dışındaki halklar ile yapılacak evlilik üzerine istemsizlik ataerkil anlatılarda da dile getirilir (Yaratılış 23; 26:34-35; 27:46). Belki de diğer halklara karşı bu istemsizliğin ve nefretin nedeni temelde dinsel kaynaklıydı. Çünkü İsrailoğulları ve Kenan inançları arasında belirgin bir fark vardı. Özellikle tek tanrıcılığı terk ettirecek ya da bozacak yerel inanç veya tanrı çeşitliliği İsrail tanrısını kızdırmıştır (Bkz. Hoşea 4:12-13) (Boadt vd., 2012).

Bir başka çerçevede ise bahsi geçen konu üzerine Hititler için ayrı bir tarihsel dayanak noktası sunulabiliyor. Birinci Babil krallarından Şumu-la-il (M.Ö. 2043-2008) tarafından yaptırılan, restore edilen ve bir kale olarak anılan Babil'in Kuzeybatı dolaylarındaki Jabuşum kenti, daha erken dönemden beri bilinen bir Amorit kalesi olan Jebus ile eşleştirilmektedir. Bu yıllara yaklaşık veya karşılık gelebilecek jabuşe şehrinden Akkad metinlerinde, Babil ovasının girişindeki Rapiqu bölgesinin güney sınırı olarak bahsedilmektedir. Fırat nehri üzerinde yer alan Jabuşum ile Küdüs'te bulunan Jebus'un kurucu unsurları olarak; birleşik bir Amorit grubunun mu rol oynadığı yoksa Rapiqu sınırlarından gelen ya da

‘kovulan’ Amoritler’in Kudüs’e gelip faaliyet gösterdiği mi tam olarak kestirilememektedir. Fakat bu durum her ne kadar komplike bir görünüme sahip olsa da Yeruşalim’in annesinin bir Hititli, babasının bir Amorlu olduğu bilinmesi; Hititler’e ait bir kentin Amoritler tarafından ele geçirildiği neticesini ön görmeye veya tavsiye etmeye imkan tanımıştır (Forrer, 1936).

Davut Zamanında Hititli İki İsim: Ahimelek ve Uriya

Davut (M.Ö 1040-970) zamanında anılan Hititli Ahimelek (1Sa.26:6) ve Uriya (2Sa.11) olarak tanımlanan iki kişi, Davut’un hizmetinde yüksek rütbeli subaylar olarak görev yapmışlardır. Uriya, Davut’un savaşçı elitinin çekirdeği olan Otuzlar’dan ⁶ (şâlişim) biriydi (2Sa.23:39; 1Kr.11:41) ve Bat-şeba’nın kocası (2Sa.11:3-27; 2Sa.12:7) olarak Kutsal Kitap’ın en popüler anlatılarından birinde önemli bir karakterdir. Davut’un Hamat krallarıyla ittifakının olduğu düşünüldüğünde, Ahimelek ve Uriya’nın Yeni Hitit krallıklarından gelen göçmenler olarak görülmesi kuvvetli bir olasılık olarak öne sürülmektedir. Her ikisinin de Hint-Avrupalı isimler yerine, görünüşte Sami isimler taşıması (Ahimelek "kardeşim kraldır", Uriya ise "Yahova benim ışığımdır" şeklinde açıklanmıştır) bu yaklaşımı etnolojik olarak kesinleştirmemelidir. Çünkü yabancı isimleri İsraili isimlere dönüştürme temayülü erken İsrail döneminde sıkça karşılaşılan bir durumdur. Öte yandan Uriya’nın Hitit / Luvi kökeninde Uri (Büyük) ve İbranicede Yah’tan (Tanrı) oluşan karma veya birleşik bir isim olduğu yönündeki ikincil bir etimoloji, bu figür için Neo-Hitit kökenine daha uygundur. Yapısal olarak Kudüs’te yaşayan ve İsrail tanrısına tapan ya da bir şekilde hürmet gösteren etnik bir Luvinin ismini alacağı ve “Büyük Yah” mealini karşılayabileceği serdedilmektedir (Collins, 2007). Saul zamanında Ahimelek’in ve Davut zamanında Uriya’nın (Eski Ahit’te adı en çok geçen Hititlidir) ‘Hititli’ olarak anılması ve sonraki süreçte başka Hititli adının geçmemesi; onları Tevrat’ın son Hititlileri yapmış ve Filistin’e ait Hititliler olduğu sonucuna varırmıştır. Geldikleri yer konusunda Kuzey Suriye sadece bir ihtimaldir. Ayrı bir segmentte ise bu ikilinin MÖ 14. yüzyılın ikinci yarısında Küçük Asya’daki Kaşka bölgesinden Filistin’e gelen Kurustamma halkının üyeleri olduğu düşünülmektedir (Forrer, 1937).

Uriya ve Davut hakkında Eski Ahit’te popüler bir anlatımın olması, Uriya’yı bir adım öne çıkarmış olmalıdır. Öyle ki 1.Krallar 15:5’e göre, Davut’un Hititli Uriya dışında tanrının rızasına uymayan bir davranışının olmadığı dile getirilir. Davut’tan sonra Hititler ile ilişkiler siyasi ve ticari aktivitelerle gelişmeye devam etmiştir. Süleyman’ın ticari faaliyetlerinin kapsamında Hititler de vardı. Çivi yazılı kanıtlara dayanarak, bir kısmını savaş arabalarında kullandığı, bir kısmını da

⁶ Kral Davut’un en seçkin ‘otuz’ asker kahramanı. Bazen sayıları otuzdan fazla olarak geçmektedir. Birçok yerde tekrar etmekle birlikte aralarında Uriya’da bulunmakta ve 2.Samuel 23:38’de ‘otuzuncu’ kişi olarak gösterilmektedir. Tam liste için bkz. 2.Samuel 23:20-39.

sattığı atlarını (1 Krallar 10:28; 2 Tarihler 1:16-17) temin ettiği Keve'nin (Kue/Que - İbr:ū-miq-wêh), Roma Dönemi'nde Kilikya adıyla bilinen, günümüzde Torosların güneyinde kalan ovada bulunduğu düşünülmektedir (Lewis, 1979).⁷

ESKİ AHİT COĞRAFYASINDA HİTİTLER

Geç Tunç Çağı ve Demir Çağı'nda Hitit Yayılımı

Etkin oldukları bölge açısından bugün adını sıklıkla andığımız Anadolu Hititleri, Eskiçağ uygarlıkları listesine ve Hititoloji literatürüne Tevrat'ın tabiri olan "bēnē het" Heth'in oğulları ile girmiştir.⁸ Tevrat retoriğinde anlatılan Hititlerin Geç Tunç Çağı Hititleri olduklarına dair yaygın bir kanaat vardır. Bir yaklaşım Tevrat Hititlerini iki parçada irdeleyip; birini Kenan nüfusunun bileşenlerinden biri olarak görürken, diğerini ise Filistin'in kuzeyinde, politik kimliğiyle anılagelen sakinler olarak görmektedir. Öyle ki Tevrat'taki Hititler ile Hurriler arasında bir birleşimin veya karışım olduğu da öne sürülür (Bruce, 1947). Anadolu'nun ikinci bin yılından birinci bin yılına geçilirken Hattuşa merkezli Hititlerin Eski Ahit coğrafyasıyla hemen ve doğrudan temas kurmadığı, Kadeş Krallığı'nın güneyine hiçbir zaman inmediği düşünülmektedir. Ancak Karkamış, Ugarit ve Halep gibi bölge şehirleri ile kurulan temaslar, bu yerlerdeki Hitit varlığının kanıtıdır. Bu temaslar zamanla güneye genişleyerek; Davut (MÖ.1040-970) ve Süleyman (MÖ. 970-930) döneminde -siyasi yazıcılığın da geliştiği düşünülerek- Tevrat topraklarına ulaşmış olduğu ifade edilmiştir. Kuzey Suriye'de Boğazköy merkezli Hititlerden sonra bir dizi küçük krallık ile Hitit varlığı hayat kazanmıştır. Bunlar gerek bazı kral adları (Lubarna, Sapulme) gerekse Hitit yazısının gelişmiş şekliyle oluşturdukları anıtlar ile bölgede bir Neo-Hitit varlığı gösteriyorlardı. H. A. Hoffner'in sınıflandırmasına göre bu grup Tevrat'ın andığı Hititlerdir (Hoffner, 1973). J. H. Breasted 1905'te yayımladığı makalesinde, Hititlerin Tevrat diyarına gelişlerini ve Hitit yerleşimlerini On İkinci Mısır Hanedanlığı (M.Ö. 2000-1788) gibi erken bir zamana tarihlemektedir. Aslında bunu da bir varsayım olarak kabul edip Mısır İmparatorluk Dönemi (M.Ö. 1550-1070) ve öncesinde Kuzey Suriye'de bir Mısır-Hitit mücadelesinin görülmediğini, Hitit ile ilişkilerin dostane olduğunu, Amarna

⁷ Bu ticaret bize Süleyman'ın saltanatı yıllarında Que kentlerinden bu bölgelere kadar ticari ilişkilerin olduğunu ve belki de hayvan yetiştiriciliği bakımından Kilikya'nın önemli olduğunu göstermek zorundadır. III. Salmanasar M.Ö 839 yılında Amanoslar'ı geçip Que krallığına ait olduğu bilinen Kisuatni, Lusanda ve Abarnani şehirlerini zaptetmiştir ve III.Salmanasar'ın yirminci kraliyet yıldönümünü anlattığı bir metinde krallığının ilk yılları süresince adı geçen kentlerin de olduğu Que bölgesinden çok sayıda küçük-büyük baş ve binek hayvanı kaçırdığını ifade etmiştir. Bkz. (Kurt, 2008, ss.123)

⁸ Hitit hiyeroglifleri üzerine yapılan çalışmaların başlangıç yıllarında kendilerini henüz nasıl tanımladıkları bilinmeyen bu halk için Archibald Sayce ve ardılları, Eski Ahit'teki bu Hititler'e dayanarak Anadolu ve Suriye'deki yazılı anıtları 'Hitit' olarak saptama yoluna gitmişlerdir. (Collins, 2012, p.197.)

Mektupları'ndan (M.Ö. 14 yüzyılın ilk yarısı) önceki Hititleri birinci dalga olarak; Kuzey Suriye'de toprak elde ettikten sonra gelişen süreci ise ikinci Hitit göçü olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşımını bölgedeki çanak-çömlek varlığı üzerinden sonuçlandırmaya çalışsa da, epigrafik kanıt denkleminde belirgin Hitit göçünün Demir Çağı sıralarında ve sonrasında gerçekleştiğini o da belirtmektedir (Breasted, 1905). Emil Forrer ise Eski Ahit içinde yerleşik bir unsur olarak kabul edilen 'Hatti' adının Boğazköy merkezli Hititlerden farklı ya da ayrı olarak en eski zamanlardan itibaren kullanılageldiğine zayıf bir gözle bakmakta; bu adlandırmayı Hititlerin siyasi unvanını aldıkları Hattilere atfetmektedir (Forrer, 1936). Özellikle Kadeş'ten sonrası, Anadolu ve Tevrat toprakları arasındaki akültürasyonun en belirgin ve kesif olduğu aralıktır. Hitit çöküşüne yakın bir zaman Filistin ile olan münasebetin arttığı ve sadece siyasaların değil, diğer birçok meslek grubunun da bir şekilde bölgeyle temasının arttığı bir süreçtir. Anadolu ile bu kültürel alışverişin arkeolojiye bıraktığı maddi materyaller içinde Megiddo'daki⁹ sarayın "hazinesinde" (Tabaka VIIA, Geç Tunç Çağı'nın sonuna tarihlenir) dönemin kozmopolit zevklerine tanıklık eden bir Hitit fildişi paneli yer alır (Collins, 2012). Bu somut belirtileri, ihtimalleri ve varsayımları kuvvetlendirmek için kullanabiliriz. Öte yandan siyasi parametre ayrı bir dayanak noktası sağlayabilir. Eski Hitit döneminde Hitit Krallığı'nın dışa doğru genişlemesi I. Hattuşili (MÖ. 1650-1620) döneminde, I.Babil Hanedanlığı'na son verilip (yak. M.Ö. 1595) Arzawa ve Kuzey Suriye'ye doğru gerçekleşmiştir. Daha sık ve sürekli açılımlar ise I.Şuppiluliuma'dan (MÖ.1344-1322) başlayıp III. Hattuşili'nin (MÖ. 1267-1237) saltanatının sonuna kadar Şam'ın güneyi civarında bir Hitit hakimiyetiyle baş göstermiştir. Suriye ile olan bu siyaset dönemi Eski Ahit'te ki antlaşma formuna en çok benzeyen dönem (1344-1271) olarak görülmüştür (I. Şuppiluliuma (MÖ 1344-1322) , II. Murşili (MÖ. 1321-1295) ve II. Muvatalli (MÖ. 1295-1272) dönemleri) (Hoffner, 1994, p.78). Bundan kaynaklı olarak daha sonraki etkileşimler ve göçler Suriye'nin güneyini geçip Kenan ülkesine kadar inmiştir. İsrail monarşisi (yak. M.Ö. 950-700) sırasında Hititlere atıfta bulunan pasajlar on dördüncü ve on üçüncü yüzyıllarda Hitit İmparatorluğu tarafından kontrol edilen ve Yeni Assur krallarının yıllıklarında hala 'Hatti' adıyla anılan Suriye krallıklarına gönderme yapmaktadır. Sözü geçen bölge de, Yeşu 1:4'deki sınırlar ile örtüşmektedir. (Hatti ifadesi Assur kaynaklarında, Torosların güneyinde bulunan ve sayıları yedi kadar olan Hitit krallıkları için kullanılmaktadır) (Bruce, 1947).¹⁰ Ancak Yaratılış-Yoşua

⁹ Eski Filistin'in önemli kenti Megiddo , Esdraelon Ovası'na (Jezreel/Emir Vadisi) bakmaktadır. Kuzey İsrail'deki Hayfa'nın yaklaşık 18 mil (29 km) güneydoğusunda yer almaktadır. Megiddo'nun iki askeri ve ticaret yolunun kesişme noktasındaki stratejik konumu önemlidir. (<https://www.britannica.com/place/Megiddo>. Erişim:16.11.23)

¹⁰ Bir başka görüş, Yeni Assur kaynaklarında geçen Hatti isimlendirmesinin sadece Kuzey Suriye'deki Hititleri tavsif etmekle kalmayıp daha geniş bir paralelde, Suriye-Filistin nüfusunun tümünü kapsayacak şekilde kullanıldığı; Tevrat bilgisinde geçen Kenanlılar ve Amoritlerin yerine, fetih öncesi halk gruplarının temsiliyeti maksadını taşıdığı yönündedir. Bkz. (İshida, 1979, p.477)

anlatılarında adı geçen Hititler; Kenanlılar, Yebusiler, Amoritler gibi sürekli birlikte anılan bir grubun üyeleri olan yerli Filistinlilerdir. Kişi adları Batı Sami'dir, fakat gelenekleri üzerinden (örneğin Yaratılış 23'te Makpelah mağarasının satışı anlatısı) iki tip Hitit arasında ortak bir coğrafi köken aramak mümkün ve ikna edici görülmemektedir (Hoffner, 1973, bkz. Collins, 2012). Kutsal kitap ya da tarihi kaynaklar açısından bakıldığında, İsrailoğullarının Demir I ve erken Demir II dönemleri süresince Hititler ve diğer Geç Tunç Çağı siyasi ve etnik oluşumlarına dair kolektif bir hafızaya sahip oldukları varsayılmıştır. Bu edebi geleneklerin yanı sıra, bu karışıklık dönemi Assur kültürü ve dinine, özellikle de krallarının resmi retorikine yoğun bir maruziyeti beraberinde getirmiştir. Sargon'un yazıtlarında Karkamış, Kummuh, Gurgum, Melid, Tabal ve Hamath gibi Yeni Hitit Devletleri'nin yöneticilerinden "kötü Hititler" (Ḫattē lemnī) olarak bahsediliyordu. Bundan ötürü bu durum, Hititler hakkında Yeni Assur kraliyet yazıtlarını karakterize eden ve üslupsal edebi geleneklerden alınan bir anlatım biçimi olabildi (Collins, 2012).

Hattuşa merkezli Hititlerin dağılmasından sonra Suriye coğrafyasında ortaya çıkan Yeni Hitit Devletleri, Arami kuvvetinin arttığı ve hissedildiği bir dönemde, Hitit-Arami sentezinde meydana gelen bir kimliği oluşturmuşlardır. Bunlar her ne kadar Anadolu Hititlerinin mirasçıları olsalar da bu mirası zaafa düşürecek kültürel bir erkin etkisine girmişlerdir. Oldukça bölünmüş bir strüktürde hayat bulmuşlar ve Boğazköy Hititleri gibi asla bir birleşim gösterememişlerdir. Bu durum da Assur yayılmacılığına yaramıştır (McMahon, 1989).

İBRAHİM ve HİTİTLER

Hititlerin Tevrat aktarımı içinde özel bir anlatım oluşturduğu, bölgede vücut bulduğu ve bir İbrani ile temasının söz konusu olduğu ilk yer Efron ile İbrahim arasındaki tarla diyalogudur. Yaratılış 23'te geçen diyaloglar bir ticaret mi bir konukseverlik mi kesinkes anlaşılamamaktadır. Efron'un (ep-rō-wn) kimliği hakkında İbrahim kadar detaylı bilgiye sahip değiliz. Efron ile ilgili Tevrat pasajları daha çok Yaratılış 23'teki Makpelah Mağarası¹¹ üzerinedir. Aynı yerden bildiğimiz başka bir bilgi de babasının Zohar / Sohar (şō-ḥar.) adında biri olduğudur. Bu mağara sonraki yerlerde ise Yakup, İshak ve eşlerinin gömülmek istendiği ve gömüldüğü; ayrıca Yeşu 15:9'da bir dağ adı olarak ve 2. Tarihler 13:19'da ise bir kent adı olarak anılmaktadır.

Efron ve babası Zahor'un adları, daha önce söylenildiği gibi, Batı Sami

¹¹ Makpelah ifadesi Eski Ahit'te ya daha çok bir mağarayı (Yar. 23:9, 19, 25:9), tarlayı (Yar. 49:30) veya bir yerin (Makpeleh'ta oturan Efron'un tarlası Yar. 23:17) adı olarak tekrar etmektedir. Makpelah'ın anlamı için genellikle İbranice "K-P-L" kökünden gelen "çift" olduğu söylenegelmiş ve bunun da; ya 'bir çift mağaraya' ya da mağaraya gömülen 'çiftlere' işaret ettiği ifade edilmiştir. (Braslavi (Braslavski), Gibson, 1972, p.325.)

menşelidir (Schwartz, 1972). İbrahim'in soy silsilesindeki önemli isimlerin de daha sonra Makpelah Mağarası'na defnedilme taleplerini; İbrahim'in orayı almasıyla daha sonraki zürriyetinin de kendisinin amaçları ve dini ideolojisi düzleminde gelip iskân etmeleri, orayı daima hatırlarında tutmaları ve kalıtımsal bir hedef olarak yeğlemiş olmaları gerektiği düşünülmektedir. Oysa ki Hebron, İbrahim'in doğduğu yer değildi ve tabiatıyla ata toprağı da sayılmazdı. Sözü edilen anlatımın başka formatı, Davut'un sunak kurmak için Aravna'dan harman yerini satın almak istemesi (2.Sam.24:24) ve Yakup'un Kenan ülkesindeki Şekem kentine geldiğinde konakladığı yeri Hamor oğullarından yüz parça gümüş karşılığında satın almak istemesinde (Yar. 33:19) bulunmaktadır. İbrahim'in hikayesinde olduğu gibi, Yakup'un torunları da daha sonra bu yeri hatırlayacaktır (Yeş.24:32). Diğer bir tarafta da özellikle Makpelah Mağarası'nın alınmak istenmesi, meydana kasıtlı bir sahiplenme iştiağının hissedilir ölçüde teolojik bir hedefin takip edilmesinde karşılık bulabilir. İsrailoğullarının toprak vaadine mazhar olabilmeleri ve dönemsel anlatılardan kopmamaları adına; Hebron, Şekem, Küdüs şehirleri bir hayli önem teşkil etmekteydi. Bu sebepten kaynaklıdır ki Hebron kentinin İbrahimce tercihe şayan olması tesadüf türünden görülmemektedir (Collins, 2012).

İbrahim anlatısının patriklik ve rahiplik tarihi açısından oluşturduğu farklılıktan da söz edilir. Birinci mabedin yıkıldığı esnada ve akabinde başlayan sürgün hadisesiyle, kutsal topraklarda bırakılan Yahudiler ile sürgündeki Yahudiler için Filistin topraklarına geri dönmeyi motive etmek hedeflenmiştir. Bu amaçla da dinsel bir anlatı üretilmiş olduğunu iddia edenler vardır (Blenkinsopp, 2009). Bu noktada İbrahim profiline bir parça değinilmesinde fayda vardır. Bir seyyah olarak sürekli hareket halinde olan İbrahim, ticaret yapmanın verdiği zenginlikle (Yar. 13:2) veya tanrının inayetiyle (Yar. 24:35) kendi dünyasında karakterize olmuştur. Bu durumda İbrahim'in seyyahlığı göçebe veya bedevi anlamda değil, "Tamkartum" (yurtdışında ticaret) manasını karşılayan bir meşguliyyəti. Öyle görülüyor ki bu dönemde tüccarlar rahat hareket alanı bulabiliyor ve hatta gittikleri yerlerde toprak dahi satın alabiliyorlardı. Genel rotasının çizgisel örgüsünde İbrahim'in; Fırat'ın ötesinden geldiği, Kenan'da ticaret yaptığı, Mısır'ı ziyaret ettiği, Hititler ile anlaştığı ve sonrasında Filistiler ile anlaşma yaptığı, Amoritlerle askeri ilişkilere girdiği, Elam'a kadar uzanan krallarla mücadele ettiği ve Hacer'le evlendiği görülür. Karizmatik profiliyle İbrahim'in dolaşım serbestliği, zamanında, sınır ötesi bağlantılarla uygun bir ortamın varlığını ortaya koyar (Gordon, 1958). Yaratılış 13:18'e göre İbrahim, Lut ile birlikte Negev çölünden yetersiz bitki örtüsü olduğundan dolayı sürüleri için Hebron'daki Mamre meşeliklerine gelirler. Lut, burada İbrahim'den ayrılıp Aravah'a doğru gitmiş, İbrahim ise Hititlerin de yaşadığı 'Dağlık Bölge'ye yönelmiştir. Mamre, daha sonraki anlatılarda içindeki bir meşe ağacı ile sıklıkla anılagelmiştir. Mamre'deki meşe için kullanılan İbranice ifade "allon veya elon" dur. İbrahim ile ilgili Tevrat hikayelerinde ise bu ağaç daima söylenmiş ve günümüzde dahi bir anlamı oluşmuştur (Hepper & Gibson, 1994).

İbrahim, Harran ve Hebron

Harran, İbrahim'in Keldani Ur'undaki yerleşimi ile Kenan diyarındaki yerleşimleri arasında bir "dinlenme" alanı olarak düşünülmektedir. Harran'ın neresi olduğuna dair muhtelif yaklaşımlar vardır fakat, bu zaman için bilinen en ünlü Harran Urfa'da olardı. Harran bir ticaret güzergahı olduğu için İbrahim de bu amaçla orada bulunuyor olmalıydı. Fakat buradaki iskan pek uzun sürmemiş, sadece sürüleri için yeterli besin kaynağını temin etme amacıyla olduğu düşünülmüş ve buradan ayrılma sebebinin ise tanrısal bir emre itaat etmekten ileri geldiği varsayılmıştır. Yola çıktığında bir geçiş alanı olmasından dolayı Şam'a da geldiği ve belki de burada kaldığı kabul edilir. Eski Ahit'te Şam ile ilgili iki bağlantı dile getirilmektedir. Yaratılış 15:2-3'e göre, Şamlı Eliezer, İbrahim'in Şam'dan aldığı hizmetlisi olabilir. Yaratılış 14:15'te ise Lut'u kurtarmak için Şam'ın kuzeyinde Hora'ya kadar geldiği belirtilir. Ayrıca Şam'da İbrahim için yaptırılmış yüksek değerde mabetler de vardır. Eğer İbrahim gerçekten bir tüccar ve sürüleri için mümbit ve geniş otlaklar arayan biriye, bu durumda gideceği ve gitmesi gereken yer Kenan diyarı değil, amacına uygun bir yer olarak Şam olmalıdır. Kenan'ın ve özellikle Hebron'un tercih sebebi olması sonraki kuşak için de bir mesaj içermek anlamı olabilir. Bu durumda itaatkâr bir kul olarak İbrahim, ticari kaygılarını dini kaygılarının altında tutmuş olmalıdır. Bu yolculuğunun sonunda önce Şekem sonra Beytel ve en sonunda da yerleştiği yer Hebron'du. Hebron'u ve çevresini yerleşim olanakları denkleminde düşünürsek: Güneyde bulunan bu bölgenin ortalama yüksekliği 600-900 metre arasındadır. Su ihtiyacı çoğunlukla kuyulardan ve kışın yağan yağmurdan elde edilir. Açık bir bölge olmasının yanı sıra ekime elverişli bir alandır. Meralar için uygun ve yayla özelliği gösterirler. Bölgenin ormanlık ağaç ihtiyacını ise zeytinlikler karşılar (Rawlinson, 1887).

İbrahim Harran'dan tekrar Kenan ülkesine geldiğinde daha önce olmayan Hititlerin de Kenanlılar ile birlikte bu yere yerleştiğini görmüştür. İbrahim daha önce burada bulunmuş olsa da buranın halen yerleşime tam olarak açılmadığı ve aynı zamanda da yerel bir otoritenin olmadığı ileri sürülmüştür. Herhangi bir Mısır siyasi etkisine ve izine rastlanmayışı ise bu yaklaşıma destek sağlamıştır (Blenkinsopp, 2009).

Hebron hakkındaki bilgilerimiz ise büyük ölçüde yetersiz ve eksiktir. Tevrat'ta Hebron'dan 50 kez bahsedilir. Yeni Ahit'te ise bahsedilmez. Bunun yanında Eski Ahit'te Davut'un Kudüs'e girmeden önceki bir merkezi olarak da söz edilir. Ayrıca Josephus, Sayılar 13:22'de ifade edildiği gibi, Hebron'un Mısır'daki Soan / Zoan kentinden yedi yıl önce kurulduğunu söylemiş ve "Filistin'deki en eski şehir" ve "Mısır'daki Memphis'ten bile daha eski" olduğunu belirtmiştir (Bishop, 1948). Hebron'un daha eski adı için Tevrat'ta Kiriath-Arba önermesi, Yaratılış 23:2, Yeşu 14:15 ve 15:13 bölümlerinde belirtilmiştir. Bu durum Musa zamanından sonra değişmiştir. Hebron adının bu bakımdan daha gerçek olduğu düşünülür. Kiriath-Arba, belki daha geçici bir adlandırmadır. Bu konudaki bir isimlendirme

tartışması, Kiriath-Arba'nın Anak'ın babası olduğu ve Arba adlı bir dev tarafından kurulmuş olabileceği üzerinedir. Kiriath-Arba adı, İbrahim'den sonra İsraililerin bölgeyi ele geçişlerine kadar “üç kuşak” boyunca kullanıldı. Hebron ise Tevrat yazarlarınca daha çok benimsenmiş ve Yaratılış 13:18 ile Çölde Sayım 13:22'ye göre kentin beğenilen adı olmuştur. Aynı zamanda kentin adının daha özelde bir kişiyi çağrıştırdığı ki bu konuda Yeruslaim için bazen “Davut'un Şehri” denilmesi gibi Hebron da “ Mamre, Mamre Meşeleri, Kiriath-Arba” benzeri alternatifler ile beraber kullanılmıştır (Ska, 2014).

Hititler ve İbrahim Arasında Bir Temas: Makpelah Mağarası

Yaratılış 23 bahsi üzerinde, genel pencerede, bazı noktalar dikkatimizi çekmektedir. İbrahim bu yerde mülkiyet edinerek acaba vadedilen topraklar üzerinde bir nişan mı bırakmak istiyordu, yoksa sadece karısı Sara orada öldüğü için mi onu oraya gömmek istiyordu? Başka bir açıdan sorarsak; Hititler İbrahim'i ne kadar tanıyorlardı ve İbrahim daha önce oraya gelmiş miydi? Yaratılış 23'te “ben aranızda konuk ve yabancıyım” demesine rağmen sonraki pasajlarda (23:5-6) ise “Efendim (ă-dō-nî), sen aramızda (bə-tō-w-kê-nū) güçlü/önemli (ě-lō-hîm) bir bey (nə-šî)'sin.” denilmektedir. Ayrıca bu bahiste “en seçkin” anlamına gelen “bə-miḇ-ḥar” ifadesi de kullanılır. Bu sorulara netlik kazandırma hevesine girmek, şu an için sadece muğlak bir konunun manipülatif zincirine yeni bir halka eklemek olur. Bizce meselenin açık tarafı şimdilik incelenmeye daha muhtaç gibi. O halde bağlantı arayışına başka bir kıstastan devam edelim. Bu alışveriş bahsinin Hitit toprak mülkiyeti hukukuna çağrışım yaptığı da aktarılır. Hitit mülkiyet anlayışına ipucu sağlayabilecek başka bir nokta da şöyle olabilir: Hitit ticaret yazılarında bütün arazi ve yer satışları için ağaçların tüm olarak listelenmesi görülen bir uygulamaydı ve Yaratılış 23:17'de de “... çevresindeki bütün ağaçlarla ...” şeklinde bir ifade kullanılmıştır. Bu durum ile Mezopotamya satış işlemleri eşleştirilebilir. Fakat hepsinin genelinde, Yaratılış 23 bahsinin tam bir hukuk prosedüründe veya prensibinde karşılık bulması mümkün değildir. Eski Ahit'te ise benzeri bir diyalog yok gibidir. Bu satış öyküsünde yazılı bir anlaşma yoktur ve daha önce de ifade edildiği gibi sözlü bir anlaşmadır (Westbrook, 1971). Bunun yanında, İbrahim'in aynı zamanda gezgin ve tüccar olduğunu biliyoruz. Gezgini bir tüccarın alış ve satışını sadece sözlü bir ahitleşme üzerinden oluşturabildiğini pek sanmıyoruz. Hayvan alışverişinde sözlü anlaşma mümkün olabilirken emlak satışında bu durum daha zayıf olmaktadır. Ancak konuyla ilişkilendirilen Hitit toprak yasalarının 47 ve 48. bahisleri için iyimser bir düzlemde, I. Hattuşili (M.Ö. 1650-1620) dönemi öngörülür. Yani İbrahim'in kronolojisine tutarlı olmaktan epey uzak görünmektedir. Diğer yandan bu alım-satım mevzusunun içinde gerçek bir toprak mülkiyet kanununu anımsatacak bir nüans olabilmesine pek imkân verilmemekte, kendi içinde veya belirsiz yerel dinamiklerle anlaşılabilceği düşünülmektedir. Tüm bunlar göz önüne alındığında, ilk dönem anlatılarında bulunan Heth oğulları ile ilgili bağlantı arayışlarının beyhude tarafı, Küçük Asya Hititlerinin mülkiyet mevzuatı üzerinde de kuvvetlenmekte; emlak konuları ve toprak beyliği için Boğazköy Hititleri ile yakınlık aramanın yanlışlığı dile getirilmektedir (Hoffner,

1969, Karşıt görüş için; Lehmann, 1953).

H. A. Hoffner, Efron'u kurnaz ve iş bilen bir satıcı olarak değerlendirmektedir. Efron önce 400 shekel fiyat belirler veya önceden belirleyip sonra ise fiyatı önemsizleştirir. İbrahim'in bütün amacı karısı Sara'yı defnetmekti. İbrahim Efron'un tarlanın tümünü vermeyeceğinden endişe ettiği için sadece mağarayı talep etmiş olabilir. Efron, alışverişi için en baştan itibaren üstü kapalı bir konuşma tercih etmiştir. İbrahim'in pazarlık etmeyeceğini de bilmektedir. Daha sonra ise Hitit halkının şahitliğinde anlaşma yapılır (Hoffner, 1969). Tarla için ödenen 400 shekel gümüş üzerinden dönemin arazi piyasası anlaşılabilir. Örneğin köle olarak Mısır'da 20 shekele satılan Yusuf'un M.Ö. 18. yüzyıl için tutarlı ve ortalama bir fiyata satıldığı; öncesinde ise kölelerin 10-15 shekel aralığında pazarlandığı anlaşılmıştır (Kitchen, 1966).

Sözü edilen ticari diyalog tabii olarak, Hititlerin bu dönemdeki konumlarını ve varlıklarını sorgular. Bu halk grubunun - genel değerlendirmeler eşliğinde-İbrahim zamanına yerleştirilmesine pek ihtiyatlı bir gözle bakılmamaktadır. Sözleşme, Mezopotamya satış üslubuna ve geleneğine aşinalık gösterebilir. Ancak sikkenin dönemsel olarak henüz olmaması konuyu tartışmaya açmıştır. Bu bakımdan, Tevrat ve tarihsellik sorunsalı kutsal metinlerin sonradan ele alınmış olduklarını düşündürür (Bruce, 1947). Patriarkal anlatım biçiminde Hititlerin Hebron ve Beerşeba (Yarat. 26:34, 27:46) dolaylarında düşünülmesi veya kavimlerin sıralamasında Hitit toprağı olarak belirlenmesi (Çöld. Saym.13:29, Yeş 11:3) ve Yehuda Tepelik Bölgesi'ne konumlandırılması; tarihi ve coğrafi şartların, gerekliliklerinin paralelliklerinden değil; müşterek bir edebi mirasın sonucudur. Yani İsrailoğullarının, Hititler de dahil olarak, diğer tüm halklara karşı kutsal toprakları esas amaç haline getirebilecek bir gelenek oluşturulmasına çalışılmıştır (Collins, 2007). Kadim ata Heth'in Tevrat'ta geçen en yakın torunları olarak bilinen İbrahim zamanı Hititleri, Yaratılış 23 bağlamında, Hebron nüfusunun baskın grubunu oluşturdukları anlaşılmıştır. Bunun yanında, İbrahim kendini takdim ederken bir yabancı (ger) ve bir ziyaretçi (wə-tō-wō-šāb) olarak tanıtmaktadır (Yar. 23:4). Kendini yabancı olarak ifade ettiğine göre, muhatap kitleye de yerli olarak bakmış olmalıdır (Forrer, 1936). Diğer bir yandan ise İbrahim ve Efron arasındaki bu alçak gönüllülüğe dayalı konuşmaların doğrudan parasal bir mevzudan kaynaklanmadığı veya Efron'un İbrahim'i ikna etmek için inandırıcı olmayan bir armağan teklifinde bulunma niyetinde olmadığı kastedilir. Konu daha çok misafir ve ev sahibi arasında geçen ve sıradan addedilebilecek çekişmenin görüntüsüdür. Efron'da satış isteksizliği olmadığı gibi toprak üzerindeki feodal yükümlülüklerden kurtulmak gibi bir talebi de anlaşılmamaktadır. Belki de doğrudan kasıtlı bir taktik olup karşı tarafı daha çok emlak almaya teşvik etme niyetindedir. Satış fiyatı ciddiye alınmaksızın bu araziye almak isteyen İbrahim (23:9), ödeme için Mezopotamya ticaretine çağrışım yaptıracak “מלכסחמל (mā-lê-be·che·sef)” ‘tam fiyat, eksiksiz ödemek’ deyişini belirtmiştir (Tucker, 1966). Bu hususa ayrı bir parantez açılabilir. ‘Tam bedeline’ satış geleneği, Yakın Doğu coğrafyasının genel sathında görülmekle birlikte III. Ur Dönemi'ne (M.Ö. 2212-2002) kadar süregelen satış

konularında bilinen bir anlaşma onay biçimidir. Mezopotamya'nın aşağı bölümünde bulunan coğrafyalarda ve kullanılan ticari senetlerde, bir şekliyle “ŠÁM.TIL.LA” (tam fiyatı) olarak görülmüştür. Aşağı bölge için başka bir örneklemde, Susa ve Suriye gibi diğer sınır topraklarında da ‘tam fiyat’ uygulaması bir bağlılık halini almıştır. Susa’daki satış işlemlerinde bu ifade için “ana šīmī(šu) (NÍĜŠÁM) gamrūti” (tam fiyat için) kullanımı bilinir. Söz konusu satış eylemlerinin müşterek tarafı, aynı müeyyide üzerinde durmalarıdır. Buradaki gerekçe, satıcının alıcıyı eksik tahsilat yapması noktasında ve bununla itham etmesi ihtimali üzerine uygulanmış korumacı bir tescildir. Bu uygulamayı Koloni Dönemi Assur alışverişinde de görmekteyiz. Ücretin muntazam olarak ödendiğini açıklamak için, biraz daha farklı bir biçimde, “šabā’um / šabbu’um” (tam olmak) terimi tercih edilmiştir. Yukarı Mezopotamya’da ise Assurlardan başka, Orta Babililerde olduğu gibi “ana šīmī gamrūti” (tam fiyat için) anlatımı söz konusudur. Alım-verim meşguliyetlerinde belirttiğimiz onay veya güven temin edici kullanımların zamanla “paranın tamamı ödendi, öngörülen fiyat için” formlarına evrildiğini bilmekteyiz (Sheikh, 2021).

Burada ‘asıl mülkiyet’ elde etme anlayışı da ortaya çıkabilir. Tarlanın para ile satın alınmak istenmesi, bir daha geri dönülemeyecek şekilde sahiplenilmesi demektir. Alman hukukçuların “Prinzip der Notwendigem Entgeltlichkeit” olarak ifade ettikleri prensibe göre; kişinin elde ettiği bir kazanç veya toprak parçası, bedeli ödenmediği veya aynıyla karşılık verilmediği takdirde, söz konusu şey ilk sahibinin sayılır. Bu durumda İbrahim, sonraki kuşağın da bu yere sorunsuz bir şekilde gelmesi ve burasının gerçek bir ata mülkiyeti veya mirası olduğunu idrak etmeleri için araziye ‘tam karşılığı ile’ özellikle satın almak istemiş olmalıdır (Westbrook, 1971). Ticaretin tarafsız izlenimine bakarsak eğer, Akkad ve Sümer satış işlemleri alan ve satan üzerinden değil, yazıcı olarak bulunan üçüncü bir elin nazarından aktarılmıştır. Bunun yanında Aramice sözleşmeler satıcının penceresinden iletilirken; Eski Babil, Assur, Yeni Babil ve Ras Şamra Akkadça senetleri alıcıyı hedef almıştır. Efron’un satıcı durumunda olduğu noktada ise satışın sonucu, alıcının, yani İbrahim’in bakış açısını merkeze almıştır. Başka bir etkinlik alanında ise Yeni Babil Dönemi’ndeki mülkiyet alışverişi için “diyalog belgesi” dile getirilebilir. Sözü edilen ticaret diyaloglarında görülebileceği gibi alıcı olan İbrahim’in de burada gümüşü “tarttığı” (vai·yish·kol) görülmüştür. Dolayısıyla Yaratılış 23 meselesinin hukuki ve sosyal tahlili, Anadolu Hititleri zincirinde değil; Eski Ahit coğrafyasına yakınlık oluşturabilecek Mezopotamya etkisinde ve satış kültüründeki tepkisinde açıklık kazanabilir. Eski Ahit’in bu anlatımının tarihsel olaylarla ve bilgilerle ne kadar eşleştiğini ise benzeri yaklaşımların ve çalışmaların artışıyla ancak gözlemleyebiliriz (Tucker, 1966).

SONUÇ

Bu çalışmada, Eski Ahit’te yer alan Hititlerle ilgili anlatıların tarihsel

gerçekliği ve kimlikleri detaylı bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Eski Ahit'te bahsedilen Hititler, tarihsel olarak Anadolu merkezli Hitit İmparatorluğu ile tam anlamıyla örtüşmeyen, farklı bir halk grubu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Eski Ahit'teki Hititler ile Anadolu Hititleri arasındaki farklılıklar ve benzerlikler, tarihsel ve filolojik açıdan bu noktada göz önüne alınmıştır.

Arkeolojik ve filolojik bulgular incelendiğinde, Eski Ahit'te geçen Hitit adlarının çoğunlukla Sami kökenli olduğu ve Anadolu Hititlerinin dilsel özelliklerinden oldukça farklı oldukları görülmektedir. Bu durum, Eski Ahit'te bahsedilen Hititlerin yerel bir halk ya da bölgesel bir etnik grup olma ihtimalini güçlendirmektedir. Özellikle, İbrahim'in Hebron'da Hititli Efron'dan toprak satın alması anlatısı, Hitit mülkiyet hukuku ile benzerlikler taşımakla birlikte, bu olay Hititler ve İbraniler arasındaki ilişkilerin karmaşık yapısını da ortaya koymaktadır. Tarihsel kronolojiye bakıldığında, Eski Ahit'teki Hititlerin varlığı ile Anadolu Hititlerinin siyasi çöküş dönemleri arasında uyumsuzluklar mevcuttur. Anadolu Hitit İmparatorluğu'nun yıkıldığı dönemde, Eski Ahit metinlerindeki Hititlerin hala güçlü bir halk olarak gösterilmesi, onların daha çok teolojik bir figür olarak kullanıldığını ve tarihsel gerçeklikten ziyade dini sembollerle anlatıldığını düşündürmektedir. Eski Ahit'teki Hititler, sadece tarihsel bir halk olmaktan öte, İsrailoğulları'nın kutsal topraklardaki meşruiyetini ve üstünlüğünü sembolize eden bir unsurdur. Hititlerin İbrahim'le olan ilişkisi, kutsal topraklara dair vaat edilen mirasın bir teyidi niteliğindedir ve bu, dini söylemin bir parçası olarak Hititlerin anlatılarında yer almasına katkıda bulunmuştur. Özellikle, Hititlerin kutsal metinlerde sürekli anılması, onların İsrailoğulları'nın teolojik yapısında önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. İsrailoğulları ile Hititler arasındaki etkileşim, Davut ve Süleyman dönemlerinde belirginleşmiş ve bu süreç Hititlerin yerel kültür içinde asimile olmalarına yol açmıştır. Hititlerin İbrani toplumuna dahil edilmesi, İsrailoğulları'nın bölgedeki egemenliğini pekiştiren bir unsur haline gelmiştir. Bu asimilasyon süreci, Hititlerin teolojik ve kültürel açıdan İbrani kimliğine dahil edilmelerini ve onların bölgesel tarihsel anlatılarda sembolik bir yer edinmelerini sağlamıştır.

Sonuç olarak, Eski Ahit'teki Hititler, tarihsel Hititlerle birebir aynı olmasa da, Eski Ahit yazarları tarafından güçlü bir sembolizmle ele alınmış, İsrailoğulları'nın dini ve kültürel kimliğinin oluşumunda önemli bir figür haline getirilmiştir. Bu çalışmada ortaya konan analizler, Hititlerin Eski Ahit'teki rolünü anlamak için tarihsel ve teolojik bağlamların bir arada değerlendirilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Yazar Katkı oranı ve Çıkar Çatışması Beyanı : Çalışma tek yazarlı olup katkı oranı %100'dür ve herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Teşekkür: Bu çalışma bir TUBİTAK 2209 projesi olup TUBİTAK tarafından desteklenmiştir. Çalışmanın oluşum sürecinde konu öneresinde bulunan ve çalışma metnini tetkik etme konusunda yardımlarını aldığım Prof. Dr. Recai Tekoğlu'na;

TUBİTAK projemde desteklerini sağlayan danışmanım Dr. Murat Kılıç'a teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

- Bishop, E. F. F. (1948). Hebron, city of Abraham, the friend of God. *Journal of Bible and Religion*, 16 (2), 94–99. <http://www.jstor.org/stable/1457287>
- Blenkinsopp, J. (2009). Abraham as paradigm in the Priestly history in Genesis. *Journal of Biblical Literature*, 128 (2), 225–241. <https://doi.org/10.2307/25610180>
- Boadt, L., Clifford, R. J., & Harrington, D. J. (2012). *Reading the Old Testament: An introduction*. Paulist Press.
- Breasted, J. H. (1905). When did the Hittites enter Palestine? *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 21 (3), 153–158.
- Bruce, F. F. (1947). The Hittites and the Old Testament. *Tyndale Press*, 5-28.
- Collins, B. J. (2007). *The Hittites and their world* (Vol. 7). Society of Biblical Literature.
- Collins, B. J. (2012). The Bible, the Hittites, and the construction of the “Other.” *Tabularia Hethaeorum: Hethitologische Beiträge Silvin Košak zum*, 65, 155–161.
- Collins, B. J. (2016). The Hittites and Hurrians. In B. T. Arnold & B. A. Strawn (Eds.), *The world around the Old Testament* (pp. 197–228). Baker Academic.
- Finkelstein, I., & Römer, T. (2014). Comments on the historical background of the Abraham narrative. *Between “Realia” and “Exegetica”*: *Hebrew Bible and Ancient Israel*, 3(1), 3–23.
- Forrer, E. O. (1936). The Hittites in Palestine I. *Palestine Exploration Quarterly*, 68 (4), 190–203.
- Forrer, E. O. (1937). The Hittites in Palestine II. *Palestine Exploration Quarterly*, 69 (2), 100–115.
- Gilan, A. (2013). Hittites in Canaan?: The archaeological evidence. *Biblische Notizen*, 156, 39–52.

- Gordon, C. H. (1958). Abraham and the merchants of Ura. *Journal of Near Eastern Studies*, 17(1), 28–31.
- Hepper, F. N., & Gibson, S. (1994). Abraham's oak of Mamre: The story of a venerable tree. *Palestine Exploration Quarterly*, 126(2), 94–105.
- Hoffner, H. A. (1969). Some contributions of Hittitology to Old Testament study. *Tyndale Bulletin*, 20, 27–55.
- Hoffner, H. A. (1973). The Hittites and Hurrians. In D. J. Wiseman (Ed.), *Peoples of Old Testament Times*. Oxford University Press.
- Hoffner, H. A. (1994). Hittites. In A. J. Hoerth, G. L. Mattingly, & E. M. Yamauchi (Eds.), *Peoples of the Old Testament World*. Baker.
- Ishida, T. (1979). The structure and historical implications of the lists of pre-Israelite nations. *Biblica*, 60(4), 461–490.
- Kitchen, K. A. (1966). *Ancient Orient and Old Testament*. Inter-Varsity Press.
- Kurt, M. (2008). Que Ülkesi ve Yeni Asur Devleti'nin Anadolu politikası bakımından önemi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 117–133.
- Lehmann, M. R. (1953). Abraham's purchase of Machpelah and Hittite law. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 129(1), 15–18.
- Lewis, J. P. (1979). Bible archaeology and geography. In J. T. Willis (Ed.), *The world and literature of the Old Testament*. Sweet Publishing Company.
- Mazar, B. (1981). The early Israelite settlement in the hill country. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 241, 75–85.
- McMahon, G. (1989). The history of the Hittites. *The Biblical Archaeologist*, 52(2/3), 62–77.
- Rawlinson, G. (1887). *Biblical topography*. James Pott & Co.
- Sheikh, H. (2021). From Mesopotamia to Khotan: Payment clauses in Eastern Middle Iranian languages and their historical backgrounds. *DABIR*, 8(1), 118–136. <https://doi.org/10.1163/29497833-00801011>
- Ska, J.-L. (2014). Abraham between history and poetry. *Hebrew Bible and Ancient Israel*, 3(1), 24–42.
- Tucker, G. M. (1966). The legal background of Genesis 23. *Journal of Biblical Literature*, 85(1), 77–84.
- Van Seters, J. (1972). The terms "Amorite" and "Hittite" in the Old Testament. *Vetus Testamentum*, 22(1), 64–81.
- Westbrook, R. (1971). Purchase of the cave of Machpelah. *Israel Law Review*, 6(1), 29–38.

Yiğit, T. (1997). Eski Anadolu kentlerinden Luḫuzatia/Lawazantiya'nın tarihi ve lokalizasyonu üzerine. *BELLETEN*, 61(230), 1–14.

Ansiklopedi Maddeleri

Braslavi (Braslavski), J., & Gibson, S. (1972). Makpelah. *Encyclopaedia Judaica* (2nd ed., Vol. 13, p. 325). Keter Publishing House.

Schwartz, C. (1972). EFRON. *Encyclopaedia Judaica* (2nd ed., Vol. 6, pp. 461–462). Keter Publishing House.

İnternet Siteleri

<https://www.britannica.com/place/Megiddo>. (Erişim:16.11.23)

<https://biblehub.com/> (İbranice kelime ve ifadelerin fonetik çevirileri için bu siteden yararlanılmıştır.)

<https://www.kutsalkitap.org/online-tevrat-oku/> (Eski Ahit metin göndermeleri ve alıntıları için bu site kullanılmıştır.)